

Dones i guerra a casa de les Masó

Quan esclata una guerra, se subverteix l'ordre establert i canvien les prioritats. L'estat del benestar i el sentit de la vida quotidiana passen a un segon terme i les persones han de buscar la manera de sobreviure amb els escassos recursos que tenen.

Text > **ROSA MARIA GIL TORT**, historiadora

En una guerra, el que esdevé més important és la defensa del territori i de les forces implicades en aquesta defensa. En el cas de la Guerra Civil, el territori eren les idees i la prioritat, organitzar els bàndols i garantir la supervivència de les tropes. Els soldats reclutats eren, a més, la força productiva majoritària del país, en un moment en què el treball femení era minoritari i es concentrava en determinats oficis. El gruix de la producció era a les mans dels homes en edat de treballar que, cridats a les línies del front, van deixar a la rereguarda infants, dones, malalts i ancians, i una situació que

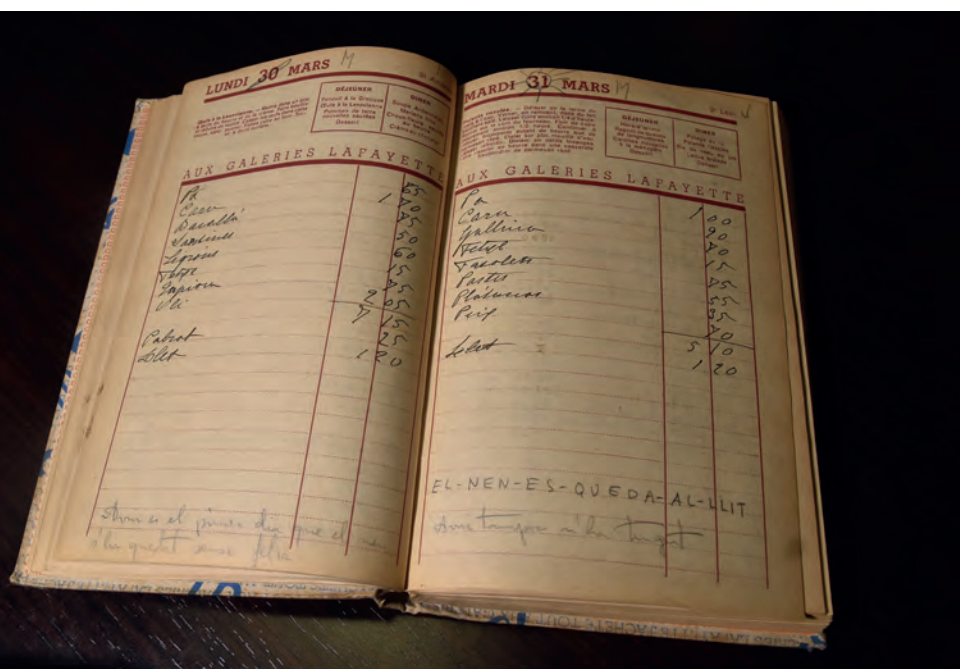
comprometia seriosament el desenvolupament de la vida quotidiana. En aquest col·lectiu de rereguarda, les dones van ser l'element dinamitzador que va encapçalar la lluita per la supervivència. La jerarquia familiar va canviar i elles varen assumir el doble objectiu d'optimitzar els recursos que tenien i de buscar els ingressos necessaris que el qui es guanyava el pa a la família no podia aportar perquè era al front. Moltes dones varen treballar en els llocs dels homes. La majoria al mateix temps lluitaren per proveir del més elemental les seves famílies, en un context de desaparició de les xarxes de proveïment i abando-

nament de la població civil. La cèlebre cartilla de racionament, implantada a partir de 1936 a ciutats com Barcelona i estesa posteriorment a altres punts del país, teòricament havia de servir per garantir l'accés als productes de primera necessitat, com ara el menjar i el sabó, però resultava del tot insuficient, i amb una oferta de productes d'una qualitat pèssima. Els mercats, malgrat que continuaven oberts, eren un escenari de desolació i migradesa.

Estratègies de supervivència

Atesa la insolvència del sistema públic de proveïment, la població es va haver d'organitzar per aconseguir els productes bàsics per viure. Hi havia maneres diverses, a més del racionament: l'estraperlo, que introduïa en el mercat negre productes a un preu molt elevat i que requeria disponibilitat d'efectiu per poder comprar-los; l'intercanvi en espècie, en què els productors amb excedent de béns de consum els bescanviaven amb altres; l'ajuda exterior, bé gràcies a persones properes que havien sortit del país i hi enviaven paquets, bé per l'encàrrec de paquets a França amb pagament previ. Existien les xarxes de confiança, més vives a les poblacions petites i zones rurals, que afavorien el proveïment entre famílies conegudes.

Elles anaven a cercar productes on sabien que n'hi havia, en tren o a peu. Elles també organitzaven la cerca diària a les cues dels establiments expendors, les anades a pagès a recollir menjar i la circulació de la informació que permetia estar al cas de qui podia

>> Dietari de guerra de les dones Masó, 1936-1939. (Foto: FUNDACIÓ RAFAEL MASÓ. AURELLI)

>> Objectes litúrgics del culte clandestí a la Casa Masó, 1936-1939. (Foto: FUNDACIÓ RAFAEL MASÓ)

proporcionar-los quelcom en un determinat moment.

El lideratge per substitució de les dones a la rereguarda ha estat objecte de recerques en les quals caldrà aprofundir. Són interessants les aportacions basades en la memòria oral de les supervivents com les presentades per Alcía Guidonet, qui més enllà de les dades i les històries particulars, introdueix aspectes com la participació d'una manera o altra de tots els membres de la unitat familiar: nenes, nens, joves i avis en la cerca de menjar. També s'ha analitzat la subversió de l'ordre moral en relació amb el robatori i el furt com a mitjà de supervivència. Un altre aspecte que cal considerar va ser l'enfortiment de les relacions socials i la recuperació d'antigues coneixences asimètriques que l'accés als aliments propiciava.

Un exemple d'això és el recurs que van representar les cases de pagès originàries de moltes noies que servien a Girona, i que van esdevenir la salvació dels antics senyors. Es tractava d'intercanvis de favors en diferit que aleshores adquirien molt de valor.

El desabastiment va esdevenir dramàtic a grans ciutats com Barcelona, que depenien d'un sistema de mercats i distribució que va col·lapsar de seguida. A Girona, de dimensions més reduïdes i amb un fort lligam amb el rerepaís rural i xarxes de confiança entre famílies i botiguers, la situació va transcórrer de forma més ponderada. Aquesta circumstància va determinar que en els primers mesos de la guerra moltes gironines fins i tot poguessin enviar alguns aliments a familiars de Barcelona. És el cas, com veurem, de la família Masó Aragó.

Quan el 1936 esclatà la guerra, els homes Masó, enquadrats en el catalanisme catòlic de la Lliga, varen patir per la violència al carrer i per l'assassinat d'amics i companys de partit. L'execució del doctor Agustí Riera i Pau, que havia estat president de la Diputació i vicepresident del Consell de Govern de la Lliga Catalana, amic i correligionari dels Masó, i que va ser trobat mort en un petit bosc de les Encies l'agost de 1936, degué ser una dura experiència que va posar en guàrdia tota la família Masó. De manera discreta i esglaonada, Santiago i Joan Masó i Estanislau Aragó varen anar desapareixent de la casa de les Ballesteries.

Les Masó, un microcosmos gironí

Gradualment, a la casa es van aplegar totes les dones de la família. Algunes ja hi vivien i d'altres s'hi van traslladar en marxar-ne els homes; van abandonar els seus pisos, que van ser ocupats per refugiats durant la guerra o bé saquejats i incendiats pels bombardejos. Al 29 del carrer de les Ballesteries, Josefina Aragó, casada amb Joan Masó i que vivia al tercer pis, va acollir les seves germanes Montserrat i Pilar Aragó. Maria de la Bonanova Masó, esposa d'Estanislau Aragó, s'hi va traslladar amb els seus fills des del pis on vivien, al carrer dels Ciutadans. Angelina i Paula Masó, solteres, van continuar vivint al primer pis de la que ja era casa seva. Així, s'hi van concentrar vuit dones soles, amb els fills de Maria de la Bonanova i Estanislau Aragó: les noies Anna Maria i Montserrat, i el nen Narcís-Jordi Aragó i Masó, que aleshores tenia sis anys. En els primers dies de la guerra hi va arribar fra Francesc, provinent del convent de la Bisbal, que va demanar refugi a la casa.

La vida es va organitzar entorn de l'obtenció de diners per sobreviure i a la cerca de queviures arreu per poder menjar cada dia. Dos recursos que estaven relacionats, però que no sempre anaven junts. També es tenien molt presents les necessitats dels que havien hagut de fugir, especialment a Barcelona, als quals intentaven socórrer enviant-los aliments que aquí encara es trobaven i allà eren molt escassos.

Els diners per sobreviure i poder pagar al preu que fos les coses imprescindibles a cada moment, va empènyer les dones Masó a treballar en el que tenien a l'abast.

>> Refugi antiaeri del jardí de la Infància, escenari de la defensa passiva a la ciutat, l'any 2018.
(Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI. AUTOR DESCONEGUT.)

L'activitat econòmica quan el front era lluny

Els primers mesos de la guerra, l'activitat de la ciutat, malgrat l'anomalia creixent, persistia. Els negocis, tot i que molts van passar a ser gestionats pels treballadors, continuaven en marxa. Aquesta és la raó per la qual Josefina Aragó, esposa de Joan Masó, va substituir el seu marit com a gerent de la impremta. Tenia només la formació escolar bàsica, però es va submergir en la comptabilitat de l'empresa i en les negociacions amb proveïdors i treballadors, en un context canviant i hostil. El testimoni de les cartes intercanviades amb Joan Masó, amagat a Barcelona, ens parla de les dificultats que va haver de superar.

Paula i Angelina Masó, les dues germanes solteres, varen aconseguir encàrrecs de jerseis de punt i camisoles per a nadons, per a particulars i per a la merceria Santa Anna de Barcelona. La guerra encara era lluny, la vida continuava i algunes persones conservaven el poder adquisitiu per comprar aquests productes.

En la mateixa línia, Maria de la Bonanova i les seves filles, Montserrat i Anna Maria, emprengueren una petita manufactura de nines de drap per a clients particulars i botigues de Barcelona. Una activitat semblant va-

ren emprendre la vídua i els fills de l'arquitecte Rafael Masó. Esperança va recórrer a les revistes alemanyes que guardava a casa per elaborar nines, coixins i bosses brodades amb l'ajut de les noies. Els nois, amb una serra de joguina, tallaven en fusta les nanses que després pirografiaven. Montserrat Aragó, per la seva banda, organitzà una petita escola domèstica amb nens del barri, a qui ensenyà les primeres lletres i a comptar.

Els diners, però, sovint no portaven menjar a casa perquè les botigues estaven desproveïdes. Aviat totes les dones Masó van organitzar expedicions als masos coneguts, que sovint eren les cases d'algunes antigues minyones: a la Sala, a Foixà, Ruplà, Celrà, Bescanó, Cornellà, la Banyeta, Palau, Saus, el Perelló o Sarrià. Allà on no arribava el tren, s'hi anava a peu. Aquestes provisions es completaven amb la recollida de llenya, fruits i bolets per completar la dieta. Coneixem aquests itineraris per la correspondència conservada i pel dietari de guerra en el qual, sobre una agenda vella dels magatzems Lafayette de París, les dones de la família Aragó Masó van anar anotant compres i incidències del període de guerra.

Les cartes estan poblades d'anotacions com «Una bona persona em proporciona mig litre de llet diari,

una altra ous i una altra carn», que revelen una xarxa de confiança bastida sobretot entre dones. Part dels aliments aconseguits mitjançant la minvant disponibilitat, s'enviaven a Barcelona i a Granollers, on vivien Narcís Masó i Rosa Llunes. Això es complementava amb la recepció de paquets provinents de benefactors de l'estranger, del mateix Santiago Masó des de Donostia i dels encàrrecs que feien a França per una agència de la Jonquera.

La guerra va transformar les prioritats i les converses, i quan aquestes quedaven fixades sobre el paper, anaven plenes d'indicacions, preguntes i preocupacions sobre la manera de proveir-se d'aliments, sobre garrafes d'oli amunt i avall, paquets amb viandes, i estratègies i penúries diverses, i sobre la inventiva desenvolupada per crear receptes inversemblants amb el que hi havia al rebost.

La resistència espiritual del culte religiós

A més de procurar-se ingressos i sobretot quelcom per portar a taula, a casa de les Masó es va practicar un culte clandestí, d'alt risc tenint en compte el conflicte al carrer. Amb tota cautela, Paula Masó Valentí va elaborar un conjunt d'ornaments litúrgics per servir al culte. A la col·lecció de la Fundació Rafael Masó es conserven les dotze creus en fullola decorades que, penjades per les parets, permetien la celebració del Via Crucis; un faristol a joc, i també els draps litúrgics destinats a la celebració de la missa. A més, un calze de vidre que en realitat era una copa de la vaixel·la i una capseta a manera de sagrari o píxide, que servia per guardar les formes. La peça més espectacular és una custòdia elaborada a partir d'una llumenera antiga i decorada amb peces d'orfebreria. La capseta o píxide també s'utilitzava per portar la comunió a famílies properes, tasca encomanada als nens de la casa per no aixecar sospites.

De com es varen defensar les dones Masó, en resta el testimoni en els seus diaris i cartes. Noranta anys més tard, el seu llegat és de supervivència material i moral contra la injustícia que tota guerra comporta, tot rebutjant el paper de víctimes per conservar la presència d'esperit i la dignitat.